Suomi ja Namibia 135 vuotta kumppanuutta: kulttuuri ja tutkimus oppaana kansainvälistymisessä.

Tutkimus kulttuurien lähentäjänä ja ymmärtäjänä, 14.10.2005, Helsinki

Kulttuuria, tutkimusta ja yhdessä opittua

Harri Siiskonen
Joensuun yliopisto
Historian laitos
harri.siiskonen@joensuu.fi

Kiitän Suomi-Namibia-Seuraa ja Kehitysmaatutkimuksen laitosta kutsusta tähän tilaisuuteen. Alustukseni aihe kulttuuria, tutkimusta ja yhdessä opittua pureutuu suomalaisten ja namibialaisten välisten kulttuuristen suhteiden kehittymiseen sitten suomalaisten lähettien saapumisen vuonna 1870. Keskityn alustuksessani tarkastelemaan suomalaisten Namibia-tuntemuksen karttumista ja yhteistyön tiivistymistä ensisijaisesti julkaisutoiminnan ja koulutuksellisen yhteistyön kautta. Tarkoitukseni ei ole vyöryttää pitkää kirjallisuuslistaa Namibia-aiheisista julkaisuista ja niiden kirjoittajista, vaan yrittää nostaa esiin Namibia-tuntemuksen karttumisessa havaittavissa olevia käännekohtia. Tämä tarkoittaa sitä, että lukuisia tärkeitä julkaisuja ja tutkijoita jää tarkastelutavastani johtuen mainitsematta. Toivon, ettei kukaan pahoita tästä mieltään. Kehittelemästäni kausijaosta ja tutkimuksen käännekohtien ajoittamisesta voidaan toki olla montaa mieltä. Tavoitteenani on ollut helpottaa eri kausille tunnusomaisten piirteiden korostamista.

Ensimmäisten lähettien tulo Pohjois-Namibian Ambomaalle vuonna 1870 merkitsi perinpohjaisen oppimisprosessin käynnistymistä niin suomalaisille kuin Ambomaan asukkaille. Edessä oli molemminpuolinen sopeutuminen, joka oli sekä vaikea että hidas lähestyimmepä kysymystä sitten suomalaisesta tai namibialaisesta näkökulmasta. Kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana Suomen Lähetysseuran lähetit onnistuivat perustamaan ainoastaan 3 seurakuntaa ja kastamaan vajaat tuhat henkeä. Tämän päivän tulosjohtamiseen peilaten Ambomaan lähetit jäivät pahasti jälkeen tehokkuudessa, jos heitä verrataan esimerkiksi Keski-Namibiassa toimineisiin Reinin Lähetysseuran lähetteihin.

Suomalaiset eivät kuitenkaan näinä tilastojen valossa hiljaisina aikoina levänneet laakereillaan, vaan pyrkivät sinnikkäästi pääsemään sisälle paikalliseen kulttuuriin ambojen massakastamisen sijaan. Leimallista pioneeriläheteille oli pyrkimys läheiseen kanssakäymiseen lähetystyönsä kohteiden kanssa. Ensimmäinen näkyvä osoitus suomalaisten pohjoisnamibialaisen kulttuurin tuntemuksen jonkinasteisesta syventymisestä oli lähetti Pietari Kurvisen laatima ja vuonna 1876 julkaistu ndongankielinen aapiskirja *ABD Moshidonga*, joka loi perustaa ndongankielisen kirjallisuuden synnylle. Lähetystyön kannalta ndongan kielen kehittäminen kirjakielenä oli ensiarvoisen tärkeää. Raamatullisten tekstien kääntäminen ndongaksi edesauttoi pappiskoulutuksen käynnistämistä ja myöhemmin vastuun asteittaista siirtämistä seurakuntatyössä namibialaiselle papistolle.

Kansainvälisen kirjankustannustoiminnan näkökulmasta 1800-luku oli matkakirjallisuuden ja etnografisten kuvausten kulta-aikaa. Ambomaallakin vieraili lähetystyön ensivuosien aikana tutkimusmatkailijoita, joilta saatiin virikkeitä Ambomaan ja sen kansan kuvaamiseen. Erityismaininnan ansaitsee sveitsiläinen botanisti Hans Schinz, joka vieraili Ambomaalla 1880-

luvun puolivälissä. Häneltä saatiin neuvoja ensisijaisesti luonnontieteellisten mutta myös etnografisten havaintojen tekoon. Lähettien laatimien etnografisten kuvausten tärkeänä motiivina oli lähetysharrastuksen edistäminen kotimaassa. Niitä julkaistiin artikkeleina niin Lähetyssanomissa kuin päivälehdissä, mutta paljon julkaistiin myös monografioita. Monografioista edustavimpiin lukeutui Albin Savolan vuonna 1916 ilmestynyt teos *Hamin majoissa eli Ondonga ja sen kansa*. Se julkaistiin vuonna 1924 hieman tarkistettuna otsikolla *Ambomaa ja sen kansa*.

Suomalaisten lähettien etnografisen harrastuksen näyttävin aikaansaannos on Emil Liljebladin 1930-luvun vaihteessa toteuttama kansanperinteen keruutyö. Liljeblad oli toiminut Ambomaalla lähettinä kahteen otteeseen 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä, mutta palasi takaisin kentälle 1930-luvun vaihteessa keräämään amboyhteisöjä koskevaa kansatietoutta. Liljebladin keruutyön tuloksia säilytetään Helsingin yliopiston kirjastossa. Kokoelman arvon tajusi ensimmäisten joukossa edesmennyt akateemikko Matti Kuusi, joka saattoi aineiston olemassaolon kansainväliseen tietoisuuteen ambosananlaskuja ja arvoituksia käsitelleiden teosten kautta. Kuusen jälkeen Liljebladin kokoelmaa ovat hyödyntäneet lähinnä suomalaiset antropologit ja historioitsijat, kuten tänään puheenvuoron käyttävä Märta Salokoski. Julkaistujen tutkimusten kautta namibialaiset ovat tulleet tietoisiksi Liljebladin kokoelman arvosta. Siellä onkin virinnyt ajatus kokoelman toimittamisesta ja julkaisemisesta.

Etnografisten kuvausten ohella Suomessa ilmestyi 1900-luvun alkupuolella kymmenittäin Ambomaan lähetyskentästä ja siellä työskennelleistä läheteistä kertovia kirjoja. Näiden teosten julkaisemisen tärkeänä funktiona oli lähetysharrastuksen edistäminen kotimaassa. Sivuutan tämän ns. lähetyskirjallisuuden tässä esityksessä ja kohdennan huomioni ensisijaisesti Namibia-tutkimukseen sekä maidemme väliseen koulutukselliseen yhteistyöhön.

Suomalaiselle Namibia-tutkimukselle oli tunnusomaista aina maan itsenäistymiseen saakka tutkijoiden ja tutkimusten läheinen kytkeytyminen joko Suomen Lähetysseuran harjoittamaan lähetystyöhön tai lähetystyön yhteydessä syntyneeseen lähdeaineistoon. Tämä kytkös käy hyvin ilmi jo tutkimuksen maantieteellisestä kohdentumisesta. Useimmiten tutkimuskohteeksi valittiin Ambomaa.

Tieteellisen Namibian tutkimuksen uranuurtajia Suomessa ovat olleet teologit. Seppo A. Teinonen julkaisi jo vuonna 1949 teoksen *Lähetystyö avioliiton uudistajana Ambomaalla,* jota seurasi vuonna 1958 ilmestynyt ja klassikoksi kohonnut professori Matti Peltolan teos *Suomen Lähetysseuran Afrikan työn historia*. Ambomaan lähetystyön tutkiminen kohosi 1960-luvulla suosituksi pro gradu –tutkielmien aiheeksi Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa eikä mielenkiinto Namibiaa kohtaan näytä vieläkään laantumisen merkkejä. Tämän päivän tutkimuskohteita ovat Namibian kirkkojen kohtaamat haasteet ja ongelmat kuten HIV/AIDS.

1960-luvun jälkipuolelta lähtien kiinnostus Namibiaa kohtaan kasvoi myös muiden tieteenalojen keskuudessa. Kutsuisinkin tätä pioneerivaihetta seurannutta tutkimusinnostusta Namibia-tutkimuksen ensimmäiseksi aalloksi Suomessa. Lähetystyö ei ollut enää ainoa tutkimuskohteen valintaa määrittänyt seikka, vaan Namibian kansainvälispoliittinen asema sai monen maan vapaustaistelua seuranneen ja tukeneen opiskelijan ja jatkokoulutettavan valitsemaan maan tutkimuskohteekseen. Taustoiltaan tutkijakenttä alkoi jakautua karkeasti kahteen ryhmään. Ensinnäkin niihin, joiden mielenkiinto oli virinnyt lähetystyötaustan kautta ja toiseksi niihin, jotka hakeutuivat Namibia-tutkimuksen pariin joko kansalaisjärjestö- tai poliittisen toiminnan kautta saamansa innoituksen johdattamana. Lisäksi oli tutkijoita, jotka valitsivat maan tutkimuskohteekseen puhtaasti tieteellisistä syistä.

Esittämäni karkea jaottelu ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lähetystyötaustan omaavien kiinnostus olisi kohdentunut yksinomaan teologiaan. Hyviä esimerkkejä tällaisista läheteistä ovat esimerkiksi Maija Tuupainen (nykyinen Hiltunen), joka antropologian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan tarkasteli avioliittoinstituutiota Ambomaalla. Hän on jatkanut antropologisten menetelmien soveltamista myöhemmissäkin julkaisuissaan. Marjatta Elonheimon pro gradu –tutkielman aiheena oli puolestaan luonnonmaantieteellisten tekijöiden vaikutus Ambomaan asutukseen ja elinkeinoihin. Tässä vain pari esimerkkiä lähettien moninaisista mielenkiinnon kohteista.

Namibiatutkimus veti puoleensa myös opiskelijoita, joilla ei ollut tietääkseni suoraa yhteyttä lähetystyöhön. Tähän kategoriaan olen sijoittanut mm. Inger Wirenin, Marja-Liisa Kiljusen ja Marja-Liisa Kouvalainen (nykyinen Hentilä). Heidän kiinnostuksensa kohteina olivat Namibian kansainvälispoliittinen asema sekä apartheidin ja alikehityksen historia. Leimallista Namibia-tutkimuksen ensimmäiselle aallolle oli tutkimusharrastuksen voimakas keskittyminen Helsingin yliopiston suojiin. Poikkeuksen säännöstä vahvistaa lähetystyössä kunnostautunut Eero Kervinen, joka laati Joensuun korkeakoulussa lisensiaatin tutkielman fertiliteettimagiasta Etelä-Afrikan kalliotaiteessa vuonna 1973.

Kasvupohjaa Namibia-tutkimuksen toiselle aallolle loivat Suomeen saapuneet namibialaiset stipendiaatit. Ensimmäisiin Suomessa maisterintutkinnon suorittaneisiin lukeutuu pitkän ministerinuran itsenäisen Namibian hallituksessa omaava Nickey Iyambo, jonka Itä-Afrikan valtioiden välistä yhteistyötä käsitellyt pro gradu –tutkielma valmistui Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksella vuonna 1969. Namibialaisten opiskelijoiden tulo yhdessä Namibian kansainvälispoliittisen tilanteen kärjistymisen kanssa aktivoivat solidaarisuustyötä vapaustaistelun tukemiseksi eri puolilla Suomea. Namibialaisten ja muista kehitysmaista saapuneiden opiskelijoiden tulo oli niin ikään selkeä signaali yliopistojen ainelaitoksille huomioida kehitysmaakysymykset opetuksessa ja tutkimuksessa. Kehitysmaaharrastus ja –tutkimus saivatkin 1970-luvulla hieman jalansijaa yliopistojen opetussuunnitelmissa ja tutkimuksessa. Lisäpaineita kehitysmaatutkimusta kohtaan kasvatti 1970-luvulla kehitysmaiden aseman vahvistuminen YK:ssa Afrikan maiden itsenäistymisvyöryn jälkeen, kehitysmaiden vaatimukset uudesta kansainvälisestä talousjärjestyksestä, vuosikymmenen alun energiakriisi ja Rooman klubin toiminta.

Tärkeäksi merkkipaaluksi ja suomalaisen Namibia-tutkimuksen toisen aallon käynnistäjäksi nostaisin edesmenneen Joensuun yliopiston yleisen historian professori Seppo Rytkösen johdolla vuonna 1982 käynnistyneen *Kulttuurin ja yhteiskunnan muutos Ambomaalla, 1870-1915* -tutkimushankkeen, jota Suomen Akatemia rahoitti vuosina 1984-1987. Rytkösen johtamassa hankkeessa lähdettiin systemaattisesti kouluttamaan Namibian historiaan, yhteiskuntaan ja kulttuuriin erikoistuneita asiantuntijoita. Tutkimushankkeeseen nivoutui kiinteästi Ulkoasiainministeriön rahoittama dokumentaatiohanke, jonka aikana mikrofilmattiin Suomen Lähetysseuran arkiston Namibian lähetystyötä koskenut aineisto sekä Helsingin yliopiston kirjastossa sijaitseva ndongankielinen kirjallisuus. Mikrofilmattu aineisto lahjoitettiin ensin Lusakassa toimineelle YK:n Namibia-instituutille, mistä arkisto päätyi Namibian kansallisarkistoon Namibian itsenäistyttyä. Yksi kopio aineistosta oli toimitettu jo aiemmin Namibian Evakelisluterilaiselle kirkolle Oniipaan Auala-ELCIN kirjastoon.

Kulttuurin ja yhteiskunnan muutos Ambomaalla –tutkimushanke merkitsi suomalaisen Namibia-tutkimuksen kansainvälistymisen jatkumista. Suomalainen Namibia-asiantuntemus oli tullut hyvin esiin jo Marja-Liisa ja Kimmo Kiljusen sekä Reginald Greenin toimittamassa 1980-luvun alussa julkaistussa artikkelikokoelmassa *Namibia the last colony*. Suomalaisille Namibia-tutkijoille etulyöntiaseman erityisesti Pohjois-Namibian historian ja kulttuurin tutkimukseen tarjosi Suomen

Lähetysseuran arkistoaineisto, jota kansainvälinen Namibia-tutkimus ei kielivaikeuksien vuoksi pystynyt hyödyntämään. Pohjois-Namibiaa käsittelevän historiantutkimuksen kannalta Suomen Lähetysseuran arkistoa voi luonnehtia varsinaiseksi aarrearkuksi, sillä suomalaiset olivat aina 1920-luvun alkuun saakka ainoita alueella pysyvästi oleskelleita kirjallisten lähteiden tuottajia. Lähetysseuran arkisto tarjosi suomalaisille ainutlaatuisen valttikortin tarkentaa kuvaa Pohjois-Namibian historiasta toista maailmansotaa edeltävältä ajalta. Siksi Rytkösen tutkimushankkeen edistymistä seurattiin mielenkiinnolla kansainvälisen tutkijayhteisön keskuudessa.

Hankkeesta valmistui 1990-luvun alussa kolme väitöskirjaa, joista esitelmöitsijän talous- ja sosiaalihistorian alaan kuulunut tutkimus ilmestyi vajaat kaksi kuukautta Namibian itsenäistymisen jälkeen. Joensuussa opiskellut namibialainen Frieda-Nela Williams väitteli vuonna 1991 Ambomaan esikoloniaalisista yhteisöistä ja Martti Eirola puolusti poliittisen historian alaan lukeutunutta väitöskirjaansa seuraavana vuonna Oulun yliopistossa. Tutkimushankkeen kolmantena jäsenenä työskennelleen lisensiaatti Märta Salokosken väitöskirja tulee tarkastettavaksi aivan lähiaikoina. Lähetysseuran arkiston merkittävyyttä lähteenä kuvastaa mielestäni hyvin se, että tutustuttuaan suomalaiseen tutkimukseen moni suomea taitamaton tutkija on tulkin välityksellä käynyt tutustumassa lähettien kirjeisiin ja päiväkirjoihin.

Namibia-tutkimuksen toiseen aaltoon liittyi olennaisesti namibialaisten stipendiaattien määrän kasvu ja heidän kouluttamisensa itsenäistymistä odottavan valtion erinäisiin tarpeisiin. Käsitykseni mukaan mittavin 1980-luvun jälkipuolen koulutushankkeista oli Tampereen teknillisessä yliopistossa toteutettu namibialaisten kouluttaminen vesi-insinööreiksi. Suomalaisissa yliopistoissa opiskeli 1980-luvulla kymmeniä namibialaisia, joiden kautta maan poliittisten olojen ja kulttuurin tuntemus välittyi eri puolelle Suomea. Osa maisteriksi valmistuneista jatkoi Frieda-Nela Williamsin tavoin opintojaan tähtäimenään tohtorin tutkinto. Tohtorin tutkintoon tähtäsi edesmennyt taloustieteilijä Elia Kaakungakin, jonka väitöskirja hyväksyttiin Åbo Akademissa postuumina vuonna 1990. Tohtorin tutkinnon saavutti niin ikään Teknillisessä korkeakoulussa opiskellut Leake S. Hangala. Viimeiseksi toisen aallon Namibia-tutkimuksen uudeksi avaukseksi jäi professori Peter Katjavivin vuosina 1986 ja 1987 laatima suunnitelma namibialaisten historioitsijoiden ja kulttuurin tutkijoiden jatkokouluttamiseksi kehitysyhteistyövaroin.

Namibian itsenäistyminen oli käännekohta, joka sysäsi liikkeelle kolmannen aallon suomalaisessa Namibia-tutkimuksessa. Itsenäistyminen mahdollisti vapaan liikkumisen ja kenttätöiden tekemisen toisin kuin Etelä-Afrikan hallinnon viimeisinä vuosina, jolloin viisumin saanti oli kiven alla näkyvästi Namibian vapaustaistelun puolesta toimineilla. Itsenäistymisen jälkeen monet aktiivisesti Namibian itsenäistymiskamppailua maan rajojen ulkopuolelta tukeneet halusivat auttaa itsenäisyytensä ensiaskelia ottavaa maata kehitysyhteistyö- ja kansalaisjärjestöprojektien kautta. Moni työkomennukselle Namibiaan saapunut kiinnostui oleskelunsa aikana tutkimuksesta, joko keskenjääneiden opintojensa päättämiseksi tai jatkotutkinnon suorittamiseksi. En tiedä missä vaiheessa tämän illan tilaisuuden puheenjohtaja päätti laatia väitöskirjan Namibian ammattiyhdistysliikkeestä ja sen toiminnasta itsenäisyyden saavuttamiseksi, mutta hänenkin hankkeensa konkretisoitui Namibian itsenäistymisen jälkeen. Pekka Peltolan vuonna 1995 valmistuneen väitöskirjan pääotsikkona oli *The Lost May Day*. Toisena esimerkkinä mainitsen Espoon Namibia-toimikunnan Ambomaalle kansalaisjärjestöyhteistyöhön lähettäneen Iina Soirin, joka kentältä palattuaan laati pro gradu –tutkielman Namibian naisten itsenäisyystaistelusta. Sittemmin hän on julkaissut paljon muutakin Namibiaan liittyvää mm. Pekka Peltolan kanssa.

Silmiinpistävää tälle kolmannen aallon tutkimukselle on ollut, ettei tutkimus ole enää rajoittunut mihinkään erityiseen tieteenalaan tai yliopistoon. Hyvänä esimerkkinä tieteenalojen kirjosta on metsäntutkija Antti Erkkilän vuonna 2001 Joensuun yliopistossa valmistunut väitöskirja, jossa hän

tarkasteli asutuksen muotoutumista ja metsien käyttöä Angolan rajan pinnassa Eenhanan lähettyvillä ilmavalokuvien, satelliittikuvien ja haastatteluaineiston avulla. Erkkilän tavoin valtaosa uusista hankkeista kumpusi tutkijoiden henkilökohtaisesta mielenkiinnosta, minkä seurauksena pääosa hankkeista on ollut mittasuhteiltaan pieniä, mutta saavutetut tutkimustulokset laadultaan korkeatasoisia. Viittaan tässä yhteydessä Oulun yliopistossa vuonna 1997 väitelleen Teuvo Raiskion suomalaisten lähettien bushmannikuvaa käsitelleeseen tutkimukseen, Minna-Saarelma Maunumaan Helsingin yliopistossa vuonna 2003 valmistuneeseen ambolaista nimenantojärjestelmää käsitelleeseen väitöskirjaan. Viimeisimmän Namibia-aiheisen väitöskirjan esitti Kari Miettinen Joensuun yliopistossa. Siinä luodattiin Ambomaan kristillistymisprosessia aina 1960-luvulle.

Dosentti Veijo Notkolan johtaman tutkijaryhmän vuodesta 1993 käynnissä ollut Namibian väestöntutkimushanke poikkeaa eräässä suhteessa viimeaikaisen suomalaisen Namibia-tutkimuksen yleisistä trendeistä. Tutkimus on jatkunut jo toista vuosikymmentä ja on fokusoitunut voimakkaasti väestökehityksen ja sitä selittävien tekijöiden ympärille. Tutkimushankkeessa on keskitytty analysoimaan kuolleisuudessa, hedelmällisyydessä ja väestön liikkuvuudessa tapahtuneita muutoksia 1920-luvulta lähtien Namibian Evankelisluterilaisen kirkon kirkonkirjojen avulla. Vuosituhannen vaihteesta lähtien päähuomion kohteena on ollut HIV:n ja AIDS:in vaikutus kuolleisuuteen ja hedelmällisyyteen. Tällä hetkellä tutkimuksen keskiössä ovat AIDS-orpojen selviytymisstrategiat.

Tässä hankkeessa etulyöntiaseman suomalaisille tutkijoille on tarjonnut juuri Namibian Evankelisluterilaisen kirkon omaksuma skandinaavinen väestökirjanpitojärjestelmä. Tutkimushankkeen ja kirkon kanssa harjoitetun yhteistyön perustana on ollut hankkeen yhteydessä harjoitettu dokumentaatiotyö. Tutkimusaineisto on hankittu mikrofilmaamalla seurakuntien kirkonkirjoja. Kirkko on saanut tämän yhteistyön kautta varmuuskopion ainutlaatuisesta aineistosta, sillä kirkonkirjat ovat alituisessa vaarassa tuhoutua muun muassa tulipalojen ja murtovarkaiden johdosta. Hankkeen toteuttamiseen ovat osallistuneet Helsingin yliopiston sosiologian laitos ja Joensuun yliopiston historian laitos yhdessä Namibian Evankelisluterilaisen kirkon ja Namibian yliopiston kanssa.

Vuosituhannen vaihteen tienoilta lähtien suomalaisessa Namibia-tutkimuksessa ja koulutuksellisessa yhteistyössä ollaan hiljattain oltu siirtymässä uuteen vaiheeseen, jonka nimeäisin neljänneksi aalloksi. Uudelle vaiheelle on ollut leimallista pyrkimys institutionaalisten yhteistyösuhteiden rakentamiseen suomalaisten ja namibialaisten tahojen välille. Joensuun yliopisto solmi opettaja- ja tutkijavaihtosopimuksen tiettävästi ensimmäisenä vuonna 1998 ja joukko muita yliopistojamme on järjestänyt suhteensa Namibian yliopistoon vastaavalla tavalla. Lisäksi yhteistyötä on pyritty tiivistämään sekä kansainvälisen että kotimaisen verkostoitumisen kautta. Kansainvälisestä verkostoitumisesta mainitsen esimerkkinä Joensuun, Namibian, KwaZulu-Natalin, Iringa Tumainin yliopistojen sekä YK:n ympäristöohjelman UNEP:in välillä vuonna 2003 solmitun kumppanuussopimuksen. Kotimaassa yliopistojen välistä yhteistyötä suhteessa kumppaneihimme kehitysmaissa on pyritty syventämään kehitteillä olevan Unipid-hankkeen kautta. Hankkeiden tavoitteena on vahvistaa namibialaisten kumppaniemme asemaa tutkimuksellisessa ja koulutuksellisessa yhteistyössä. Hyvä esimerkkinä instituutioiden välisen yhteistyön mahdollisuuksista on viime vuosien aikana lisääntynyt yhteistyö museo- ja arkistolaitostemme välillä.

Olen alustuksessani yrittänyt painottaa kulttuurisen yhteistyön tavoitteiden ja muotojen muuttumista yli sadan vuoden perspektiivillä. Ensivaiheessa suomalaisten ensisijaisena tavoitteena oli oppia tuntemaan paikallista kulttuuria ja etsimään menetelmiä eurooppalaisten kulttuuri-ihanteiden

juurruttamiseksi paikallisen väestön keskuuteen. Tänä päivänä puhumme paljon kumppanuudesta. Namibian kohdalla tasavertaiseen kumppanuuteen perustuvien koulutus- ja tutkimushankkeiden toteuttaminen on muuttumassa toimivaksi käytänteeksi Namibian yliopiston ja maan muiden koulutusta tarjoavien instituutioiden vahvistumisen ansiosta. Näkemykseni mukaan perusta on nyt vahvalla pohjalla, mistä on hyvä jatkaa uusiin haasteisiin.